

Karl Mahlknecht) a kiadóval való kapcsolatát és főbb munkáit is összegzi. Révész írása azért is figyelemreméltó, mert a szakirodalomban ilyen jellegű, a kiadványok vizuális ábrázolásának összegző jellegű kutatására még nem került sor.

A kötet záró tanulmánya, melynek – miként a nyitótanulmánynak is – szintén Lipták Dorottya a szerzője, Heckenast privátszférájáról, élettereiről, kapcsolati hálójáról ad összefoglalást. Heckenast pesti lakhelye az Egyetem utcai kiadóépület feletti emeleten volt, ám az ötvenes évek elején építette Feszli Frigyes tervei alapján pilismaróti polgári villáját, mely mind magának, mind baráti körének is gyakran adott otthont, s amely egyúttal alkotóműhelyként és társasági összejöveteleknek helyet adó szalonként is működött. Bemutatásra kerülnek a villáról készült a Feszli-hagyatékából előkerült korai tervrajzok is, továbbá részletes ismertetést kapunk az épület külső és belső építészeti megoldásairól, az azt körülvevő kert – melyben a hagyomány szerint Deák a kiegyezés előkészítésének első alapjait vetette papírra – struktúrájáról is. Lipták szintén forrásokra támaszkodva veszi számba Heckenast bensőbb és formálisabb baráti körét, mely részben a kiadóhoz köthető, korábban már említett művészekből alakult ki, kitekintve azok társadalmi, felekezeti és világnézeti összetételére is, illetve a Pilismaróton folyó művészeti tevékenység bemutatására, az itt született vagy a társasági összejövetelek ihlette művekre (pl. Volkmann Róbert *Visegrad* vagy a *Souvenir de Maróth* című darabjaira, Feszli Frigyes a hely ihlette festményeire). Lipták Dorottya tanulmánya szól Heckenast mecénási tevékenységéről is, mely jelentősen árnyalja a köztudatban jelen lévő, főként Petőfi és Arany megnyilatkozásainak köszönhető szigorú, üzleties gondolkodású kiadó ember karakterét is.

Mint a fentiekből is kiderül mind Heckenast életútját, mint kiadói működését alaposan feltáró, jól megszerkesztett kötetet, a lehető legszélesebb forráskutatáson alapuló alapmunkát kaphat kezébe az olvasó, mely igen alapos, a témát kimerítő jegyzetapparátussal is bír, magyarázva, alátámasztva újabb vagy más szempontokkal gazdagítva a főszövegben leírtakat. Mindezt kiegészítendő tovább emeli a munka értékét a már említett segédletek, kronológiák, a későbbi visszakeresést megkönnyítő névmutató, a magyar, német és angol nyelvű re-

zümék, valamint az igen magas színvonalú, és jól összeválogatott illusztrációk kötetbeli jelenléte is.

E kötethez kapcsolódóan még egy értékes kiadványról, előzményről, az nemzeti könyvtárban megvalósult kiállítás katalógusáról (OSZK, Bp., 2011) is érdemes szót ejteni, mely „Vállalkozás, kultúra, polgárosodás” címmel, szintén Lipták Dorottya szerkesztésében és szövegezésével jelent meg. A közel 70 oldalas, színes, velinpapírra nyomott, igen igényes nyomdatechnikai kivitelű, kisebb formátumú albumszerű kötet nemcsak a kiállítás felidézését segíti, hanem a tanulmánykötetben szereplő témákhoz kapcsolódó kiadványok, kéziratok, műalkotások, nyomdagépek és más nyomdatechnikai eszközök szakszerű, angol és magyar nyelvű leírásokat is adó gyűjteménye. A két kiadvány együttes használata kimerítő összgezést és tanulmányozást biztosít Heckenast Gusztáv tevékenységének kimerítő megismeréséhez.

RÓZSAFALVI ZSUZSANNA

V. Molnár László: *Mi és Ők. Magyar–orosz kulturális kontaktusok 1711–1848.*

Budapest, Szólótvó Kétnyelvű Oktatásért Non-profit Közhasznú Kft., 2012, 194 l.

A Mi és Ők. Magyar–orosz kulturális kontaktusok 1711–1848 cím első látásra egyaránt ébreszthet zavart és kíváncsiságot. Zavart, amennyiben az olvasó – a címből kiindulva – átfogó képet kívánna kapni a korszak magyar–orosz kapcsolatairól, mely elvárás azonban a könyv terjedelmét látva aligha remélhető. Így kelti fel kíváncsiságunkat is: nevezetesen, ha nem ezt, akkor vajon mit dolgoz fel a szóban forgó tanulmánygyűjtemény? A szerző rögtön a bevezetőben eloszlatja a kételyeket: kötetébe a magyar–orosz érintkezések teljes bemutatása helyett annak néhány, kultúrtörténeti szempontból meghatározó területét feldolgozó írását válogatta össze. V. Molnár László, mint a két nemzet közti kulturális kapcsolatok szakértője, a szakirodalom nyilvánvalóan alapos ismeretében vállalkozik a „részleges hiánypótlásra”, mint ahogy tette azt korábban megjelent kötetében (*Magyar–orosz kulturális kapcsolatok 1750–1815*, Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2000; *Élet-*

utak találkozása 1703–1848, Piliscsaba, Magyar Tudománytörténeti Intézet, 2004; *Utak egymás felé: Magyar–orosz kapcsolattörténeti adalékok 1711–1848*, Keszthely, Balaton Akadémia Kiadó, 2011). A *Mi és Ők* számára összegyűjtött tanulmányok óriási tényanyagot dolgoznak fel – a szerző ezeket foglalja össze történelmi alapossággal és pontossággal, ám bármely, az orosz kultúra iránt fogékony olvasó számára érdekesítő és olvasmányos stílusban.

Kötetének jelentős részében a különböző, nem ritkán vallási okok miatt Magyarországról Oroszországba települt, és ott jelentős szakmai sikereket elérő orvosok, illetve pedagógusok portréit tárja elénk. Az életutakat olvasva az a megdöbbentő tény rajzolódik ki, hogy ezek az olvasóközönség többségének valószínűleg ismeretlen szakemberek nem pusztán jelentős szerepet játszottak az orosz kulturális és tudományos életben, de többeknek igen befolyásos pozíciót sikerült elérniük, s ily módon alakítói vagy épp kezdeményezői lettek az ottani oktatáspolitikai és orvostudomány fejlődésének.

A magyar szakemberek Oroszországba települése kölcsönös előnyökkel járt. A Habsburg-birodalomban a vallási türelmirendelet ellenére a protestáns értelmiséget gyakran mellőzték, üldözték. A cári birodalomban az európaiaktól elmaradt oktatási rendszer és orvostudomány azonban hiányt szenvedett képzett orvosokban és pedagógusokban, így az odaérkező magyarok nagy megbecsülésnek örvendtek.

A szerző meglátása szerint az eddigi kutatások alapján kijelenthető, hogy „az 1711–1848 közötti kulturális relációk területén a magyar–orosz orvosi kontaktusok voltak a leghatékonyabbak” (8), amit jól magyaráznak a korabeli orosz orvoslás helyzetéről közölt adatok. Oroszországban az orvostudomány ugrásszerű fejlődése Nagy Péter alatt vette kezdetét, az uralkodó ugyanis arra ösztönözte a nemes ifjakat, hogy orvostudományt hallgassanak neves külföldi egyetemeken. A 18. század végére, 19. század elejére jelentős változás tapasztalható: az orvosok száma megtöbbszöröződik, 1793-tól rendszeres orvosi folyóiratot adnak ki, 1798-ban megalakul a pétervári Katonai Orvosi Akadémia. A számottevő haladásban nagy szerepet játszottak a Nyugat-Európából – például a Habsburg Birodalomból – érkező szakemberek. A szerző kiemeli

közülük Gyöngyössi Pált, aki II. Katalin udvari orvosa lett, Keresztúri Ferencet, a moszkvai egyetem professzorát és dékánját, Peken Keresztélyt, az első orosz gyógyszerkönyv szerzőjét, fiát, Peken Mátyást, valamint Orlay Jánost.

Orlay életrajzának méltán szentelt önálló fejezetet. Oroszországban az Orvosi–Sebészi Akadémia titkáráként és I. Sándor cár házi orvosaként nevet szerző Orlay ugyanis „polihisztorként nem csak az orvostudomány, hanem a mineralógia, a növénytan, a régészet és a magyar őshazakutatás területén is ért el eredményeket” (56). Mindemellert pedagógusként is tevékenykedett: kinevezték a nyezsini gimnázium igazgatójának, ahol Gogolt is taníthatta, élete végén pedig az odesszai Richelieu-líceum vezetője lett.

A Habsburg Birodalomból Oroszországba települt pedagógusok jelenlétét F. I. Jankovic is jól példázza, akit a szerb iskolaszervezés élenjárójaként II. Katalin udvarába küldtek, hogy segítkezzen az orosz elemi iskolák osztrák mintára történő szervezésében. Jankovic hazai pályájának kibontása Mária Terézia iskolareformjának és a korabeli szerb oktatásügynek, oroszországi tevékenysége pedig az orosz iskolateremtésnek keretébe ágyazódik, ezáltal az életrajz és a történelmi háttér együttese még érdekesebbé válik.

Az előbbiektől kissé eltérő, ám figyelemre méltó a Tessedik Sámuel és Andrej Afanaszjevics Szamborszkij életének párhuzamait megvilágító fejezet. V. Molnár elsősorban a két tudós életének hasonlóságait mutatja be, akiknek pályája később össze is fonódott: személyes találkozásuk mellett tartós szakmai kapcsolat alakult ki közöttük.

Tessedik sok évtizedes lelkes tevékenysége mellett agrárszakemberként tűnt ki, aminek talán legnagyobb eredménye a szarvasi gyakorlati-gazdasági mintaiskola megalapítása volt.

Szamborszkij hasonló életútjal és érdeklődéssel rendelkezett: tizenhat évig volt a londoni orosz követség lelkésze, miközben élénk figyelemmel kísérte a mezőgazdasági reformokat. Oroszországba való visszatérését követően a cári udvarban szolgált, ám továbbra is foglalkozott mezőgazdasági kérdésekkel – ennek köszönhető Tessedik Sámuellel kötött ismeretsége is, hiszen magyarországi tartózkodása során felkereste a szarvasi intézményt és annak igazgatóját.

A következő tanulmány Balugyánszky Mihály roppant sokoldalú személyiségét és szerteágazó tevékenységét mutatja be. Néhány példa a színes életútból: Szerbanszkij mellett a jogtudós Balugyánszky kapott megbízást az első részletes alkotmánytervezet kidolgozására, tevékenykedett a Törvényszerkesztő Bizottságban, kinevezték a pétervári pedagógiai főiskola dékánjának, majd az egyetemmel alakított tanárképző főiskola rektora, és egyben a jogtudományi tanszék vezetője lett.

A két utolsó fejezet tematikusan kevésbé szervesen illeszkedik a kötet előző egységeihez, ám a meglévő kapcsolódási pontok miatt relevánsnak tekinthetők. Mindkettő rendkívül érdekes anyagot dolgoz fel, így az utolsó előtti írás is, mely az orosz könyvek magyarországi terjedését tárgyalja. Ezek elsősorban a szerbek vallásgyakorlásához szükséges kötetek voltak, melyekhez azonban itthon nem jutottak hozzá, és melyeket elsősorban orosz könyvkereskedők által szerezhettek be. A könyvek más részét viszont gyakran a Magyarországon – főleg a tokaji Orosz Borvásárló Bizottság tagjaiként – tartózkodók (például G. Sz. Szkovoroda, a későbbi teológus és filozófus), valamint az itt tanult orosz diákok hozták be.

Az utolsó rész orosz utazók magyarországi tapasztalatairól számol be. Kultúrtörténeti érdekesség, hogy a legkorábbi Magyarországra vonatkozó feljegyzés 1439-ből származik, majd a következő több mint két évszázados kihagyás után, 1662-ből. A 17. századból a téma kutatóinak kevés beszámolója van tudomása, így jelen írás is a 18. század és 19. század elejének bővebb anyagát tárgyalja: utazók útleírásait, feljegyzéseit, akik hosszabb-rövidebb ideig (gyakran csak átutazóban, néhány napot) tartózkodtak itt, és megőrkítették benyomásaikat.

A kötetbe rendezett tanulmányok kiválasztásának

indokoltsága nem lehet kérdéses, ám a szerkesztés egészében tapasztalható némi figyelmetlenség. Ide sorolható az is, hogy az egyes tanulmányok korábbi megjelenési helyéről csak elszórtan, a lábjegyzetekben található utalás. A tanulmányok között gyakran felfedezhetünk átfedéseket, ami nem meglepő, hiszen a bemutatott életpályák nem egyszer érintkeztek egymással – az emlékeztetőszerű ismétlések megkönnyíthetik az olvasó dolgát. Olykor azonban ennél többről van szó. Az Orlay Jánosról szóló fejezet 19. lábjegyzetében rövid összefoglalót olvashatunk Balugyánszky Mihály oroszországi karrierjéről, ami szükségtelen, hiszen egy későbbi fejezet – mint ahogy fentebb említettük – teljes egészében Balugyánszky életét dolgozza fel. Hasonlóképp a Tessedik és Szamborszkij kapcsolatát tárgyaló fejezetben, amikor Szamborszkij kapcsán Alekszandra Pavlovna nagyhercegnő rövid magyarországi tartózkodásáról esik szó, majd ugyanez kissé rövidítve szerepel az utolsó fejezet 25. lábjegyzetében. Ezeknél még szembetűnőbb, hogy a Vlagyimir Bronyevszkij utazó beszámolójából vett idézet Alekszandra Pavlovna sírjáról kétszer is szerepel a főszövegben: először a Szamborszkijről (112), utána pedig az orosz utazók magyarországi tartózkodásáról szóló fejezetben (178).

Ez azonban nem von le a tanulmányok tartalmi gazdagságából és szakmai értékéből. V. Molnár László köteteinek különlegessége a választott perspektívában rejlik: a szerző elsősorban az adott korszak orosz történelmét mutatja be, de magyar szemmel, magyar szakemberek eredményein keresztül. A szerző mind történelmi, mind művelődéstörténeti szempontból jelentős kutatásainak ezen gyűjteménye újból felhívhatja a szélesebb publikum figyelmét a vizsgált kapcsolattörténeti anyagra.

PIRGER ORSOLYA